

Annette Skovsted Hansen og Lene Ipsen

Japan

mellem øst og vest

東
洋
の
間
の
日
本

systeme ▶

Japan mellem øst og vest

© 2011-2019 Annette Skovsted Hansen, Lene Ipsen og Systime A/S

Kopiering og anden gengivelse af dette værk eller dele deraf er kun tilladt efter reglerne i gældende lov om ophavsret eller inden for rammerne af en aftale med Copydan. Al anden udnyttelse forudsætter en skriftlig aftale med forlaget.

Ekstern redaktion:
Michael Klos

Omslag:
linegraphic

Omslagskalligrafi:
Wang Yukun

Omslagsfoto:
Kawarazaki Kodo, Tryk fra 'Hana shishu' (klassiske mønstre til indfarvning af stof),
1934-1938. Træsnit. Brooklyn Museum of Art, New York, USA / Brooklyn Museum Libraries,
Special Collections / The Bridgeman Art Library.

Sat med Officina Sans 10/13

Grafisk tilrettelæggelse og produktion:
linegraphic

1. udgave, 2. oplag
ISBN 978-87-616-1124-6

systeme ▶

Sonnesgade 11
DK-8000 Aarhus C
Tlf.: 70 12 11 00
systeme.dk

KAPITEL 1

Tokugawashogunatet (1600-1868)

Den japanske moderniseringsproces tog sin begyndelse under Tokugawashogunatet. Den første shogun, Tokugawa Ieyasu, tog magten efter en periode præget af borgerkrige og uro og indledte en tid med fred og stabilitet for et samlet rige. Til at sikre styret indførte shogunen en lang række love, der blandt andet omfattede en kontrolleret kontakt til udlandet og et system, hvor lokale fyrster skulle lade deres koner og arvinger blive i shogunens hovedstad Edo som gidsler. Samfundet var bygget op omkring en skarp adskillelse af krigere, bønder, håndværkere og købmænd, der hver især spillede deres rolle for udviklingen frem mod en ny tid.

Foreningen af landet

Japan var i 1500-tallet et splittet rige præget af endeløse stridigheder mellem forskellige fyrster. Under en svækket centralmagt blev konflikter i stigende grad løst med militære midler. Udover de interne stridigheder blev Japan også presset udefra. Jesuit-munke fra Portugal ankom i 1543, og siden hen fulgte portugisiske handelsfolk, der medbragte musketter, matematik og teknologi. I de interne magtkampe vandt hærlederen Oda Nobunaga (1534-1582) større og større områder af det nuværende Japan fra 1559 og frem. Han undertvang sig potentielle rivaler først i det vestlige, siden det østlige og til sidst det nordlige Japan med hjælp fra sin dygtige general Toyotomi Hideyoshi (1536-1598). Hideyoshi videreførte eroblingsprojektet og udviklingen af en centraliseret stat, efter at Oda Nobunaga var blevet myrdet. Til at administrere den østlige del af de nyerobrede områder indsatte Hideyoshi sin loyale general Tokugawa Ieyasu (1543-1616). Tokugawa Ieyasu fik hovedsæde i den lille fiskerby Edo (nutidens Tokyo).

Portræt af Shogun Tokugawa Ieyasu (1543-1616) fra det 17. århundrede.

Da Hideyoshi i 1598 blev dræbt, opstod der kampe om magten, der førte til adskillige krigeriske sammenstød. Stridighederne blev afgjort i 1600 i slaget ved Sekigahara, hvor Tokugawa Ieyasu vandt og efterfølgende stod i spidsen for et forenet land. I 1603 tog Tokugawa Ieyasu titlen shogun, der betyder overgeneral og officielt er en titel givet af kejseren. I Tokugawaperioden henviser den til den politiske leder.

KAMIKULT

Grundlaget for den oprindelige japanske forståelse af guddommelighed var baseret på åndedyrkelse i naturen (shamanisme) og troen på, at kejseren nedstammede fra solgudinden Amaterasu. Dette samles i en kult, centreret omkring tilbedelsen af kami. Kami er et guddommeligt fænomen, der har en særlig kraft. Kraften kan være venlig og fredelig, eller den kan være ond og påtrængende.

I kami-kulten opfatter man kosmos som tredelt: den høje himmelslette, menneskets verden og underverdenen. Kultens mytiske fortid beskrives i *Kojiki* ("Redegørelser for gamle hændelser") fra år 712 e.v.t.. Her fortælles, hvordan jorden blev skabt og flere urkamier opstod af sig selv – bl.a. ægteparret Izanagi (♀) og Isanami (♂). De avlede en række kamier for bl.a. bjerge, søer, have og ild. De skabte også landet Japan.

Izanami døde, og Izanagi skabte selv solgudinden Amaterasu, der senere sendte sit barnebarn Ninigi ned for at regere Japan og rense landet for uregerlige guder. Ninigi blev identificeret med den mytiske kejser Jimmu, der steg ned til de japanske øer og blev den første jordiske kejser i Japan den 11. februar 660 f.v.t.. Dermed var kejserslægtens guddommelige ophav blevet etableret.

Solgudinden Amaterasu. Indtil 1868 var skellet mellem shinto og buddhisme ikke skarpt. Således anså man ofte Amaterasu som en måde, hvorpå Buddha Vairocana (den kosmiske buddha) viste sig.

Store dele af Tokugawa-shogunatets tankefundament var baseret på buddhisme, kongfuzianisme og kamikult. De tre retninger var synkretiseret – dvs. blandet ind i hinanden og kombineret som det passede ind i den gældende statsideologi. Først da regeringen efter 1868 satte fokus på den guddommelige kejsermagt, isolerede man kamikulten fra buddhisme og kongfuzianisme – og introducerede Shinto (Gudernes vej) som begreb og religion efter vestlig model.

Den japanske kejser, der med sit hof var bosat i Kyoto, fastholdt en position som det religiøse overhoved. Japanske myter fortæller, hvordan den første japanske kejser var beslægtet med solgudinden Amaterasu og derigennem repræsenterede en guddommelig autoritet.

For at markere adskillelsen mellem den politiske magt og kejseren, valgte shogunen at etablere sin egen hovedstad i Edo – fjorten dagsrejser fra Kyoto. Her placerede han sin politiske centralregering, Tokugawa-shogunatet. Tokugawaslægten beholdt magten helt frem til 1867 og perioden var præget af stabilitet og fred internt i Japan.

Styret og dets sociale forskelle

Shogunen inddelte landet i en række len (*han*), der hver især blev administreret af en fyrste – en *daimyo*. Ved etableringen af disse len havde daimyoen, der som udgangspunkt var en krigsherre, bygget en borg som residens, og omkring disse borge udviklede større byer sig langsomt. Økonomien var baseret på ris, der dannede grundlaget for indtægter, skatter, handel og status i samfundet.

I forsøget på at undgå nye borgerkrige opbyggede shogun-regeringen et centralt styret system med en høj grad af selvstyre for enkeltområderne under daimyoerne. Systemet bestod af en række foranstaltninger til at opdele befolkningen i forskellige interessefællesskaber. Således var en stor del af befolkningen opdelt i fire klasser: krigere, bønder, håndværkere og købmænd, hvor krigerne var genstand for den største respekt og købmændene ansås som uproduktive snyltere. Uden for systemet stod kejseren med sit hof, religiøse personer som munke, nonner og præster, samt folk, der arbejdede med blod og død (f.eks. slagtere og garvere) (*Burakumin*).

Tokugawa-shogunatets opdeling af befolkningen i fire klasser var inspireret af kongfuzianismens idealer om produktion. Krigerne havde som beskyttere og ledere flest privilegier, bønderne var genstand for respekt for deres evne til at producere ris til en økonomi baseret på ris, som betalte krigerne løn; håndværkerne producerede brugsgenstande, mens købmændene intet producerede.

For at fastholde befolkningen i deres klasser indførte shogunen forskellige regler for de forskellige klasser. Krigerne måtte ikke eje jord og bønderne måtte ikke bære sværd. Kun bønder måtte bo på landet, mens alle andre skulle bo i lenets hovedby eller Edo.

Daimyoerne skulle ikke længere føre krig, men administrere shogunens rige. De fik tildelt områder, hvor de havde fuld kontrol med langt de fleste forhold – ikke desto mindre kunne lokalbefolkningen klage til shogunen, hvis de blev behandlet uretfærdigt af deres daimyo. Daimyoerne selv var fritaget for direkte skatter, men var ansvarlige for administrationen af de skatter, som de inddrog i deres len. Skatteindtægterne lå til grund for den lokale økonomi og skulle bruges til administrationen af lenet inklusiv genopbygning efter naturkatastrofer, skolebyggerier eller støtte til at udvikle lokale konkurrencedygtige håndværk. Blev der inddraget for mange skatter, kunne det udløse et bondeoprør – og for få skatter kunne bringe daimyoen i bundløs gæld, fordi han hæftede personligt for manglende indtægter.

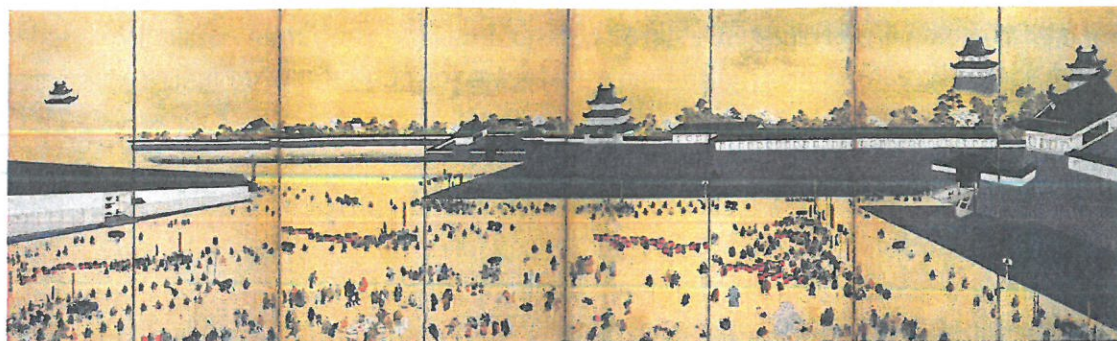
KONGFUZIANISME

Kongfuzianisme er i sin grundform ikke en religion, men en morallære. Den er grundlagt af den kinesiske lærde mand Kong Fuzi (= Konfucius) (551-479 f.v.t.), der talte for, at man kunne genskabe helhed og harmoni gennem ritualer (li) og korrekt medmenneskelig adfærd (ren). Han skrev aldrig selv noget, men hans udtalelser er overleveret gennem hans elevs skrifter samlet i "Analekterne" (eller "Samtalerne").

Systemet er baseret på autoritetstro, loyalitet og respekt indenfor en hierarkisk rangorden, hvor alle indplaceres i hierarkiet i forhold til ædelhed, alder, køn og betydning og tager udgangspunkt i fem relationer mellem: fader og søn, regenten og folket, mand og hustru, ældre og yngre bror – og sidst den eneste ligeværdige relation mellem ven og ven.

Filosoffen Zhu Xi (1130-1200) videreudviklede tankerne til det, der kaldes neo-kongfuzianisme. Denne retning lægger mere vægt på en metafysisk dimension med en evig og statisk tilstand, der danner grundlaget for en pligtetik. Det var især denne retning, der dominerede i Japan under Tokugawashogunatet.

Daimyoernes handlefrihed blev begrænset af shogunatets kontrolsystem (*Sankin Kōtai*). Hvert andet år skulle de bo i Edo og hvert andet år i deres lenshovedstad; derfor skulle daimyoerne opretholde boliger i både Edo og i deres lenshovedstad. Det var et krav, at daimyoernes familier boede i deres hjem i Edo og således fungerede som gidsler i tilfælde af oprør og sammensværgelser blandt daimyoer. Når daimyoerne hvert år rejste frem eller tilbage mellem deres hjemstavn og Edo var det forventet af dem, at de betalte for et flot udstyret følge, som skulle spise og overnatte undervejs. Der blev brugt uanede ressourcer på disse prangende rejseoptog, og shogunen fik dermed sikret, at daimyoerne ikke havde økonomi til at finansiere lokale hære til oprør mod shogunen. De mange rejser betød også, at man byggede et

Skærmbræt med scener af daimyoer ved Edoborgen. Malet af Kyosai Kiyomitsu 1847.

stort vejnet med tilhørende beværetninger i hele landet, etablerede et velfungerende kommunikationssystem og en pengeøkonomi. Det var tungt og upraktisk at rejse med rissække til betaling, og daimyoerne vekslede derfor deres risindtægter til penge i shogunatets centrale handelsby Osaka.

De store udgifter, daimyoerne havde med at vedligeholde de to residenser og finansiere deres årlige rejser frem og tilbage mellem deres to bopæle kom købmændene og håndværkerne i byerne til gode. De to laveste klasser i classesystemet fik således penge til fritid og fornøjelse og betalte gerne for underholdning i form af teater, gøglere, geisha, bøger, mad og drikke.

Samuraierne

En særlig gruppe i samfundet var samuraierne. Det var en formelt lukket arvelig krigersklasse, der under den fredelige shogunatstid udviklede sig fra at være krigere til at fungere primært som embedsmænd. Denne gruppe blev udskilt som en særlig klasse med privilegier og pligter ved afslutningen af stridighederne mellem fyrsterne i slutningen af 1500-tallet. Inden da var de samme mænd typisk både bønder og krigere, men ved den såkaldte sværdjagt i 1588 fik de et valg. Enten kunne de eje jord og dyrke ris, eller også havde de privilegiet og æren af at kunne bære sværd og bestride administrative poster. De, der valgte at afstå deres jord til fordel for indlemmelsen i krigerstanden, fik nu status som krigere, men var afhængige af en herres forsørgelse. De, der valgte livet som bønder, skulle aflevere deres sværd.

En samurai var en, der tjente sin herre, daimyoen. Langt de fleste samuraiers opgave bestod i at sikre, at daimyoernes fæstebønder ydede en arbejdsindsats, betalte skatter og ikke blev angrebet udefra – dermed sikrede han daimyoen et godt afkast fra jorden. De fleste samurai tjente ikke meget og levede spartansk. De arbejdede typisk som embedsmænd, bodyguards, undervisere eller udførte andre opgaver for daimyoen eller shogunen og hans familie.

Nogle samurai stod helt uden fast indtægt – enten fordi de havde udvist mangel på loyalitet, eller fordi den herre, de havde tjent, var blevet afskediget eller var død. Disse herreløse og æreløse samurai var kendt som *rōnin*. De var et hyppigt tema i litteraturen og teaterstykker, der fortalte om deres loyalitet eller mangel på samme over for deres herre.

BUDDHISME

Buddhisme var efter sigende grundlagt af inderen Siddhartha Gautama (560-480 f.v.t.), der fik tilnavnet Buddha (den oplyste) efter han havde søgt forståelse af livet og menneskers vilkår og var nået frem til læren om de fire sandheder (*dharma*). De fire sandheder bestod i det menneskelige problem, at livet er en lidelse, fordi intet er bestandigt (1), og at lidelsens årsag er menneskets tilknytning til livet eller livstørsten, der opstår, fordi mennesket ikke kan styre foranderligheden (2). Løsningen for mennesket bliver, at ophæve livet ved at fjerne tilknytningen eller livstørsten (3); dette sker gennem en otte-ledet vej, som fører til Nirvana (frigørelsen fra menneskelig lidelse) (4).

Traditionel tibetansk illustration af Livets hjul. Illustrerer de seks verdener, man kan genfødes i: 1) et af mange helveder, eller som 2) dyr, 3) spøgelse, 4) mennesker, 5) halvguder eller 6) guder. I midten er de tre fordærv gengivet med gris (grådighed), slange (had) og hane (lyst). Yama – dødens herra sidder for oven og drejer hjulet. Øverst til højre står Buddha og peger mod månen, der repræsenterer frelse.

Buddhismen kom til Japan gennem Kina og Korea fra midten af 500-tallet e.v.t. Her blev den under Prins Shōtoku (574-622) indarbejdet i principperne for en grundlov i samspil med tanker fra kongfuzianisme og den oprindelige japanske shamanisme (kami-dyrkelse).

Mange forskellige retninger har præget den japanske buddhisme. Især den zenbuddhistiske retning Rinzai dannede grundlag for samurai-kulturens åndelige og æstetiske dimensioner i f.eks. fægtning, bueskydning og teceremonier.

Samuraiklassen som helhed havde siden Tokugawa-shogunatets begyndelse fulgt et særligt regelsæt for deres levevis: man skulle opøve kunsten inden for bueskydning, senere også muskethåndtering, ridning, fægtning og jagt. Den veluddannede samurai forventedes også at kunne udføre en teceremoni, læse kinesiske klassikere, skrive haikudigte, kalligrafere og lave blomsterarrangementer på et zenbuddhistisk grundlag. Kodeordene forbundet med samuraier var loyalitet, ære og pligt baseret på kongfuzianistiske og zenbuddhistiske principper, hvor man forestillede sig sin handling gennem meditation og derefter let og elegant udførte handlingen.